

It is stated in conclusions, that problem of cooperation between operational units during detection and suppression of crimes should be further explored and studied.

Keywords: operational information, operational units, cooperation, information exchange, detection and suppression of crimes.

УДК 343.137.5

О. М. Обушенко

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО

Розглянуто окремі теоретичні питання щодо особливостей застосування до неповнолітнього підозрюваного запобіжних заходів у сучасних умовах становлення українського законодавства, що зумовлено соціально-психологічними характеристиками цих осіб і необхідністю забезпечити реалізацію їхніх прав і захист законних інтересів.

Ключові слова: неповнолітній, підозрюваний, особисте зобов'язання, застава, домашній арешт, тримання під вартою.

На сьогодні злочинність неповнолітніх є суспільною проблемою. Вона, як складова загальної злочинності, віддзеркалює тенденції розвитку на майбутнє і стан морального здоров'я суспільства. Тому питання створення відповідних форм кримінального провадження щодо неповнолітніх турбує фахівців не тільки в Україні, а й за її межами, а проблема злочинності неповнолітніх, проведення окремих процесуальних заходів з неповнолітніми, застосування до них запобіжних заходів є актуальною не лише для українського, а й для зарубіжного кримінального процесуального законодавства.

Кримінальний процесуальний кодекс України запровадив низку позитивних змін та нововведень у кримінальний процес щодо неповнолітніх, що неодмінно відображає факт розуміння державою того, що до неповнолітніх повинні застосовуватися спеціальні процедури, які відповідають їхньому віку, соціальному та загальному розвитку. Нові зміни передбачають, зокрема, підвищення гарантій конфіденційності у судових засіданнях за участю неповнолітніх, надання першочерговості розгляду їхніх справ, залучення законних представників неповнолітніх не тільки на стадії судового розгляду, але й на стадії досудового розслідування, закріплення обов'язку учасників кримінального провадження роз'яснювати суть процесуальних дій неповнолітньому, обмеження застосування до неповнолітніх запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою тощо [1].

Система запобіжних заходів, закріплена у КПК України, дозволяє слідчому судді, суду застосувати їх з урахуванням тяжкості злочину, в учиненні якого підозрюється особа, її віку, стану здоров'я, сімейного і матеріального стану, місця проживання та інших обставин,

що її характеризують. Правильне застосування цих заходів сприяє найбільш повному та об'єктивному дослідженню всіх обставин кримінального правопорушення, а також запобігає вчиненню ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України. Зважаючи на роль застосування запобіжних заходів в Україні щодо неповнолітніх, окремі їх питання досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме: А. Ю. Аленін, Ю. В. Баулін, Б. Б. Булатова, В. М. Бурдін, А. Я. Дубінський, С. М. Зеленський, В. М. Ліпкан, В. В. Рожнова, І. П. Козаченко, В. Ю. Шепітько, Я. О. Яровий та ін.

Проте ряд питань, пов'язаних з обранням запобіжних заходів, залишився поза увагою науковців, зокрема, ці питання стосуються застосування неповнолітнього підозрюваного запобіжного заходу «тримання під вартою» та належне його виконання на практиці.

Метою дослідження у рамках цієї наукової статті є постановка та розв'язання окремих теоретичних питань щодо особливостей застосування до неповнолітнього підозрюваного запобіжних заходів. Враховуючи межі та методологію предмета нашого дослідження, доцільно з'ясувати порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх і порядок застосування до них запобіжних заходів, зокрема тримання під вартою.

Одним із найважливіших питань у практиці досудового розслідування і судового провадження є застосування запобіжних заходів як виду кримінального процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язаного з тимчасовим обмеженням слідчим суддею, судом права особи (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого) на свободу й особисту недоторканність.

Без запобіжних заходів не обходиться жоден кримінальний процес сучасних держав світу, бо за їх допомогою забезпечується належний, заданий законом перебіг досудового розслідування і судового провадження, а в кінцевому підсумку – захист особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень та виконання інших завдань кримінального судочинства. Залежно від того, як законодавець за допомогою кримінального процесуального закону визначив баланс інтересів держави та інтересів особи через урегулювання мети, підстав, порядку та суб'єктів застосування цих заходів процесуального примусу, можна судити про ступінь свободи в державі і турботу про права людини в ній.

Не можна не зазначити, що в цьому плані наш законодавець у КПК України [2, с. 88–89] стосовно запобіжних заходів за зразок узяв апробований на практиці кризь призму рішень Європейського суду з прав людини із застосуванням Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод досвід західноєвропейських демократій, а також, образно кажучи, «гіркий» вітчизняний [3]. А тому є надія, що за належного його застосування в Україні, як у Європі і всьому цивілізованому світі, під вартою на час досудового розслідування і за судом

будуть утримуватися лише обвинувачені у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, які злісно не виконують своїх процесуальних обов'язків, навмисно протидіють нормальному перебігу кримінального провадження та ін.

Особливу увагу треба приділяти застосуванню запобіжних заходів до неповнолітніх осіб, а саме до неповнолітнього підозрюваного. Необхідність особливого захисту дітей та застосування до них запобіжних заходів уперше проголошено у Женевській декларації прав дитини 1924 р., потім підтверджено в Загальній декларації прав дитини 1948 р., Декларації прав дитини 1959 р. та закріплено в Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права (ст. 10), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 23, 24), у Конвенції про права дитини 1989 р. (ст. 1–4) [4]. Про визнання світовим співтовариством важливості цієї проблеми свідчить те, що на 1 травня 1996 р. Конвенцію про права дитини ратифікували 187 держав.

Дотримуючись міжнародних договорів, Конвенції та інших міжнародних законодавчих джерел, КПК України найбільш повно забезпечує належне дотримання всіх норм, що стосуються забезпечення прав неповнолітнього й особливостей кримінального провадження.

Доцільно дати визначення понять «дитина» і «неповнолітній». Так, дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосованим до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше.

Неповнолітня особа (у кримінальному праві) – особа, яка на момент учинення злочину не досягла віку 18 років (ч. 1 ст. 102 Кримінального кодексу України), а за КПК України у ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» встановлено, що малолітня особа – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (п. 11 ч. 1), а неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (п. 12 ч. 1).

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами КПК України з урахуванням особливостей, передбачених главою 38. Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного, які необхідно враховувати під час призначення покарання та обрання заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза.

За наявності підстав, передбачених КПК України, до неповнолітнього з урахуванням відомостей про його стан здоров'я, сімейний і матеріальний стан, стосунки з батьками, дівість існуючого контролю за його поведінкою, вид діяльності, місце проживання, дані про попередні судимості, соціальні зв'язки, схильності, спосіб життя, поведінку під час кримінального провадження, наявність факторів, обставин чи визнання ним моральних цінностей, які дозволяють прогнозувати

його поведінку та психологічні особливості, може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених законодавством України.

Зазначені обставини можуть з'ясуватися шляхом опитування батьків, опікунів, піклувальників, представників адміністрації за місцем роботи чи навчання неповнолітнього тощо.

Суди, вирішуючи обирати чи ні до неповнолітнього підозрюваного запобіжний захід «тримання під вартою», повинні дотримуватися вимог ст. 29 Конституції України, ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 37 Конвенції про права дитини [5].

Закон вимагає, щоби підстави для застосування «тримання під вартою» неповнолітніх підозрюваних були достатніми, тобто висновок про необхідність застосування такого запобіжного заходу повинен ґрунтуватися на зібраній у кримінальному провадженні системі доказів, а не на суб'єктивному розсуді слідчого. Так, за КПК України, обмежено випадки затримання та тримання під вартою неповнолітніх. Якщо за КПК 1960 р. затримання та взяття під варту фактично могло бути застосовано до неповнолітнього і за злочини середньої тяжкості, то за чинним КПК України для реального забезпечення такого положення законодавець передбачив спеціальну норму – ч. 2 ст. 492 КПК, в якій зазначено: «Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК» [6]. Про затримання і тримання під вартою неповнолітнього негайно сповіщають його батьків чи осіб, які їх замінюють. Під належним виконанням положень щодо застосування до неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слід розуміти дотримання всіх внутрішньогалузевих норм, правил забезпечення особистої безпеки неповнолітніх тощо.

Новелою КПК України є такий вид запобіжного заходу як домашній арешт. Згідно зі ст. 177 КПК метою застосування запобіжного заходу, є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 3) перешкоджати кримінальному провадженню;
- 4) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому він підозрюється, обвинувачується.

Як запобіжний захід домашній арешт існував у Росії ще з часів Статуту кримінального судочинства 1864 р. У КПК УРСР до 1960 р. теж була норма, яка передбачала його застосування. Проте в КПК

України 1960 р. цей запобіжний захід не увійшов. Водночас кримінальне процесуальне законодавство багатьох держав світу дозволяє застосування домашнього арешту як запобіжного заходу. Він передбачений, наприклад, у таких країнах, як Казахстан, Латвія, Литва, Німеччина, Росія, Швеція та в багатьох інших [7].

Водночас слід зазначити, що КПК УРСР 1922 року передбачав домашній арешт як запобіжний захід – обмеження волі у вигляді ізоляції за місцем проживання, з призначенням варти чи без такої. І як свідчить історія становлення кримінального судочинства нашої держави, цей вид процесуального примусу був досить дієвим.

Відповідно до положень КПК України, домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби (ч. 1 ст. 181 КПК України). Виходячи з ідеї КПК України та переліку запобіжних заходів, домашній арешт застосовується у тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим. Положення ч. 2 ст. 181 КПК України встановлює, що домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Від запровадженого нововведення у практичному аспекті очікується, що значною мірою вдасться розвантажити ізолятори тимчасового тримання осіб та слідчі ізолятори, кількість затриманих в яких не завжди відповідає можливості розміщення таких осіб, що, відповідно, призводить до порушення прав громадян.

Сприяє домашній арешт також тому, що більшості осіб допоможе «не втратити себе в суспільстві» (дозволить деяким неповнолітнім особам продовжувати навчатися, підтримувати соціальні зв'язки тощо).

За своїм характером, обсягом обмежень домашній арешт є певною мірою рівнозначним до обмеження волі. Він є другим за суворістю запобіжним заходом – після тримання під вартою. Отже, час, який особа провела під домашнім арештом, в разі її засудження до позбавлення волі повинен зараховуватися у строк тримання під вартою [7].

Позитивним є також те, що КПК України чітко встановлює строки можливого застосування домашнього арешту – 2 місяці, а в разі особливої необхідності, пов'язаної зі складністю кримінального провадження, він може бути продовжений до 6 місяців, але цей строк є граничним. Зазначене стимулюватиме правоохоронні органи у стислі строки завершити досудове розслідування.

Домашній арешт – більш гуманний запобіжний захід порівняно з триманням під вартою, його запровадження є прогресивним для українського законодавства. Зважаючи на підвищену увагу з боку міжнародної спільноти до цих питань, рішень Європейського суду з прав людини щодо допущених в Україні порушень під час взяття

осіб під варту та їх подальшого тримання, зазначена тема втратила гостроту з появою запобіжного заходу – домашнього арешту [7].

Одним із запобіжних заходів, який може застосуватися до осіб, котрі підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у неповнолітньому віці, є застава. При цьому підставою застосування такого запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України [2, с. 89].

Застава як запобіжний захід щодо неповнолітнього підозрюваного полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків за умови звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. Перевага запобіжного заходу, а саме застави, полягає в тому, що вона має не лише попереджувальний, а й виховний характер. Ефективність запобіжного заходу побудована на реалізації важливих психологічних властивостей людини; він також стимулює виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків.

Однак, на нашу думку, застосування застави до неповнолітнього є недоцільним, коли внесення коштів здійснюють близькі родичі або члени сім'ї. Адже інколи підозрюваного неповнолітнього ці обставини не зобов'язують виконувати покладені на нього обов'язки.

У системі заходів забезпечення кримінального провадження не передбачено такої процесуальної дії, як передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд, проте у ст. 493 КПК України зазначено, що до неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, крім запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, може застосовуватися передання їх під нагляд батькам, опікунам, піклувальникам, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи [2, с. 245–246]. Суб'єктами, яким можна передати неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, є: батьки; опікуни; піклувальники; адміністрації установи, де проживає неповнолітній.

У ч. 2 ст. 493 КПК України зазначено, що передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку. Питання передання неповнолітнього підозрюваного під такий нагляд розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання

запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу.

Слід зазначити, що згідно зі ст. 497 КПК України окремим видом запобіжного заходу, який застосовується тільки для підозрюваних неповнолітніх осіб, є примусові заходи виховного характеру. Якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється внаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

В разі обрання запобіжного заходу саме для неповнолітнього мають бути враховані такі обставини: тяжкість злочину; стан загального розвитку неповнолітнього; подія злочину; винуватість обвинуваченого у вчиненні злочину та його мотиви; обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання.

Зазначене коло питань не вичерпує всіх проблем, що існують при застосуванні до неповнолітніх запобіжних заходів, однак можемо **підсумувати**, що відповідні органи в разі їх обрання повинні враховувати вікові та психологічні особливості (брак достатнього життєвого досвіду; емоційну збудливість; піддавання впливу навколишнього середовища, підбурюванням під час групового спілкування, особливо з боку дорослих; бажання утвердити повагу до себе в середовищі, в якому підліток перебуває, звільнитися від контролю й опіки та ін.). У КПК України законодавець значно поліпшив становище неповнолітнього підозрюваного, проте, на наш погляд, враховуючи всі особливості неповнолітніх, проблема застосування запобіжних заходів до цієї категорії залишається актуальною.

Запобіжний захід «тримання під вартою» до неповнолітніх слід застосовувати у крайніх випадках, передбачених ст. 492 КПК України. До неповнолітніх підозрюваних доцільніше було б застосовувати альтернативний запобіжний захід – розміщення неповнолітніх у приймальниках-розподільниках, адже характер тримання цієї категорії підозрюваних в умовах цих закладів є більш придатним для таких цілей.

Список використаних джерел: 1. Новий КПК України: особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх // ПРАВДА.if.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravda.if.ua/news-31819.html>. 2. Кримінальний

процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Харків : Одиссей, 2012. – 360 с. 3. Демченко К. Запобіжні заходи за новим КПК / Костянтин Демченко // Правовий тиждень. – 2012. – № 18–20. – С. 4. 4. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 9 (144). – С. 4–6. 5. Дядечко К. І. Участь захисника при обранні запобіжного заходу взяття під варту / К. І. Дядечко // Проблеми застосування заходів кримінально-процесуального примусу під час досудового провадження : матеріали круглого столу (Дніпропетровськ, 22 листоп. 2011 р.). – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2012. – С. 41. 6. Черков В. О. Про можливість застосування альтернативних запобіжних заходів у справах про злочини неповнолітніх / В. О. Черков, М. Ю. Черкова // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (22 квіт. 2011 р., Запоріжжя). – Запоріжжя : Запорізь. юрид. ін-т ДДУВС, 2011. – Ч. II. – С. 204. 7. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – № 7. – С. 17–19.

Надійшла до редколегії 01.10.2014

Обушенко А. Н. Особенности применения мер пресечения к несовершеннолетнему подозреваемому

Рассмотрены отдельные теоретические вопросы относительно особенности применения к несовершеннолетнему подозреваемому мер пресечения в современных условиях становления уголовного процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: несовершеннолетний, подозреваемый, личное обязательство, залог, домашний арест, содержание под стражей.

Obushenko O. M. Particularities of application of restriction measures to juvenile suspect

The article deals with statement and solving some theoretical problems concerning particularities of application of restriction measures to juvenile suspect in up-to date conditions of formation of criminal procedural legislation of Ukraine.

One of the most important issues in practice of pre-trial investigation and judicial proceedings is application of restriction measures as a type of criminal procedural coercion related with temporary restraint (deprivation) by investigator-judge, court of the suspect's right to freedom and personal inviolability. This also concerns juvenile offenders.

No one criminal procedure of today states of the world can do with restriction measures, because they provide appropriate, based on the law the process of pre-trial investigation and judicial proceedings, and finally – protection of citizens, society, state from criminal offences and fulfilment other tasks of criminal procedure.

Nowadays the problem of juvenile delinquency, conducting some procedural actions with minors, application of restriction measures to them is urgent not only for Ukrainian but also for foreign criminal procedural legislation.

In the Criminal Procedural Code of Ukraine the legislator improved the state of a juvenile suspect, but, to the author's opinion, taking into account all features of minors' identities, the problem of application of restriction measures to such category of persons remains pressing. It's necessary to mark, that the criminal procedural Code of Ukraine has implemented positive amendments and innovations in criminal procedures concerning minors that certainly reflects the fact of understanding by the government that to this category of persons one must apply special procedures which correspond to their age, social and general development. Thus, according to the Criminal Procedural Code of Ukraine it has been stipulated the raise of guarantees of confidentiality in hearings' with the participation of minors, there is the possibility of priority of hearing their cases, bringing legal representatives not only at the stage of judicial proceedings, but also at pre-trial investigation. There is also a positive thing, that the legislator has fixed the duty of criminal proceedings' parties to explain the essence of procedural actions to a minor and a limitation of an application to them a restriction measure to detain in custody, which should be used in exceptional cases stipulated by Art. 492 of the Criminal Procedural Code of Ukraine.

The author has concluded, that observing international treaties, conventions and other international laws, the Criminal Procedural Code of Ukraine completely ensures appropriate implementation of all rules, concerning ensuring minor's rights and particularities of criminal proceedings.

Keywords: minor, suspected, personal obligation, bail, home arrest, keeping in custody.

УДК 343.1:65.012.8

М. М. Перепелиця

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОПЕРАТИВНОГО ОПИТУВАННЯ ОСІБ У РІЗНИХ КРАЇНАХ

З урахуванням чинного та перспективного вітчизняного та зарубіжного законодавства проведено компаративний аналіз оперативного опитування як елемента системи оперативно-розшукової діяльності. Проаналізовано повноваження правоохоронних органів різних країн щодо здійснення цього заходу. Розкрито прийоми та способи, які застосовуються під час його проведення. Окреслено види та характерні риси оперативного опитування.

Ключові слова: оперативне опитування, зарубіжний досвід, правоохоронні органи, боротьба зі злочинністю, оперативно-розшукова компаративістика.

Дослідження наукових та навчально-методичних праць із питань проведення оперативно-розшукових заходів як в Україні, так і за її межами показує, що результати оперативно-розшукової діяльності безпосередньо залежать від цілої низки умов і факторів. Ці фактори можуть мати внутрішній або зовнішній характер.

Одним із найбільш поширених оперативно-розшукових заходів як в Україні, так і в світі є оперативне опитування, у різні часи